

АКСІОПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОНСУЛЬТАЦІЇ

Мицько Володимир Мирославович

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Ціннісно-смысловий простір індивідуальної свідомості задає феноменологічно-рефлексивний формат психологічного консультування. У статті здійснений теоретичний аналіз ціннісно-смыслові взаємодії учасників психологічного консультування і репрезентована восьмиступенева модель аксіопсихологічної реконструкції життєвого світу клієнта.

Valuable and national individual consciousness space sets phenomenological reflective format of psychological consultation. In the article the analysis of valuable-national interaction of psychological consultancy participant is carried out and the axiopsychological 8th degree model of client's life world reconstruction is presented.

Складний процес взаємодії психолога і клієнта, породжений багаторівневістю і неоднозначністю як самого процесу взаємовпливу, закономірностями надання психологічної допомоги, так і внутрішніми переживаннями клієнта і усвідомленням відповідальності та позиційної мінливості психолога, широко представлений в роботах зарубіжних (В. Франкл, К. Роджерс, І. Ялом, Г. Олпорт та ін.) і вітчизняних (Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, І.В. Дубровіна, З.С. Карпенко, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева, Ж.П. Вірна, В.Г. Панок, О.Л. Подолянюк та ін.) психологів.

Сучасні тенденції в психології спрямовані на утвердження нової методологічної бази, аксіопсихологічної за змістом і структурно-динамічної за формою, яка у межах феноменологічно-рефлексивної парадигми покликана

з'ясувати ціннісно-сміслові координати індивідуальної свідомості (Д.О. Леонт'єв, Ф.Ю. Василюк, З.С. Карпенко та ін.).

З цих міркувань видається актуальним перегляд усталених позицій щодо взаємодії психолога і клієнта, позаяк поле їх спільної “зустрічі” слід описувати в термінах взаємодії ціннісно-сміслових систем. Така взаємодія завжди суб'єкт-суб'єктна, а отже ціннісно-смістова.

Якщо виходити з думки, що смисли є “онтологічними одиницями” психіки, тобто її структурними елементами і формовиявами загалом, то практична діяльність психолога в усій багатогранності психічної активності зводиться до формування та інтерпретації смислів. Взаємодія психолога і клієнта ніщо інше, як дуальний смисловий “потік” психічних сутностей, в якому особистісні смисли отримують нове “життя” в разі їх істинності, і свій кінець, якщо вони хибні, неістинні.

Ціннісно-смістова сфера є інтегративною ланкою в структурі особистості, вона визначає спрямованість і мету діяльності індивіда, формує його світогляд, надає поведінці смисл. Так як усі порухи як фізичного, так і психічного мають в своїй основі смисл, що на рівні фізичного засвідчується істиною, а на рівні психічного правдою, корисністю.

Як справедливо зазначає А.Ю. Агафонов: “...моделі світу, які побудовані у різний спосіб, у різні періоди онтогенетичного розвитку, повинні не просто існувати, а й неодмінно допускати можливість порівняння між собою” [2, с.75]. В якості таких моделей виступають ціннісно-сміслові відношення, установки, які загалом і детермінують суб'єкт-суб'єктну взаємодію, “в ході якої зміст певної цінності сприймається у вигляді емоційного динамічного образу, який пізніше, при долученні понятійно-мисленнєвого компоненту, трансформується в загальне уявлення належної поведінки і далі – у вольове переживання цільового характеру, що становить внутрішній зміст вчинку суб'єкта” [4, с.46].

Становлення особистості являє собою постійне узгодження власної ціннісно-смістової позиції з соціальним (життєвим) простором, що призводить (у нормі) до розширення сфери відношень.

Розвиток людини також можна описати як постійну взаємодію або/і боротьбу її суб'єктності зі смисловими впливами оточуючого світу. Тому для практичного психолога головним виступає не факт наявності засобу (інструменту) взаємодії, а його якість. У цьому контексті Г.А. Берулава зазначає: “найтоншим інструментом психолога-дослідника і психолога-практика, на жаль (чи на щастя), завжди буде його здатність (яку не можна сформувати тільки на основі спеціального навчання) до розуміння не значень, які опосередковують пізнавальну та комунікативну поведінку і діяльність суб'єкта, а психічних смислів, що закладені у його життєдіяльності” [3, с.35].

Очевидність динаміки ціннісно-сміслової взаємодії психолога і клієнта в процесі психологічної консультації дає можливість виокремити ряд етапів, які відображатимуть конкретне завдання і мету кожного з моментів взаємодії.

На **початковому етапі** взаємодії відбувається *сприйняття смислу ситуації клієнта* на основі безоцінкового ставлення самого психолога до його висловлювань. Психологу важливо з'ясувати реальну картину ситуації і той смисл, яким клієнт її наділив для себе, так як завжди “в психічному образі прихована особистісна значимість, особистісний смисл ситуації...” [3, с.20]. Аналіз ситуації і її смислу (певного суб'єктивного відношення, ставлення, оцінки) являє собою когнітивний процес виокремлення і порівняння вірогідності ситуації й упередженості клієнта, на основі чого психолог “формує для себе деяку гіпотезу з приводу наявності у клієнта певної проблеми і відповідно будує гіпотетичну модель особистості людини та мотивів її поведінки” [3, с.47]. Звісно ж, основою цієї гіпотези виступатиме індивідуальний досвід психолога, точніше, його ціннісно-сміслові орієнтації.

Тут важливо вказати на подвійність самого предмету смислової взаємодії, з одного боку, психолог працює зі смислом “тексту”, тобто інтерпретує смисл висловлювань (герменевтичний аспект), з іншого – намагається усвідомити загальний смисл ситуації в тому вигляді, як він уявляється клієнтові. Крім того, “важливим моментом є вивчення взаємозв'язку схожості ціннісних компонентів

тих, хто намагається порозумітися, і схожості їх розуміння того, що відбувається” [7, с.80].

Другий етап взаємодії – це спроба *тлумачення смислів дій* клієнта відносно рівня їхньої усвідомленості-неусвідомленості, конструктивності-деструктивності, відповідності-невідповідності. Замислюючись задля чого була здійснена клієнтом та чи інша дія, психолог тим самим замислюється над її смислом: “розуміння – це процес і результат формування смислу вчинків...” [7, с.82]. Звідси випливає висновок про необхідність переорієнтування позиції психолога з процесуально-аналітичної на динамічно-смыслову.

“Суб’єкт конструює дії як психологічну реальність саме за допомогою смислу” (Р. Харре) [8, с.46], тобто смисл, як і ціннісно-смыслова сфера загалом, є первинним відносно будь-якої дії. З цих міркувань кожна дія має свій явний чи латентний смисл і, відповідно, певний спосіб власного тлумачення суб’єкта, а отже “щоб зрозуміти смисл чийхось дій, чому він зробив те, що він зробив, необхідно скласти уявлення про його актуальні погляди на світ і на теперішню ситуацію, а також про моральні та соціальні правила, що регулюють його поведінку” [цит. за 8, с.47].

Знаходження смислів дій у поведінкових актах минулого клієнта дає можливість вирахувати певну смыслову “формулу” для узгодження позицій світосприйняття психолога і клієнта. Як зазначає Дж. Шоттер, смисли дій вказують на напрямок розгортання поведінки з минулого в майбутнє [8, с.47], а раз так, то можлива смыслова ретроспекція вчинку, яка дасть можливість простежити структурно-динамічну вертикаль не тільки поведінки, а й відношень клієнта.

Наступний, **третій етап** взаємодії спрямований на *суб’єктивну інтерпретацію дій та ситуації клієнта психологом*. Ефективність такого процесу залежить від відповідності ціннісно-смыслової сфери психолога, принаймні, двом критеріям: *об’єктивності і конструктивності*. Перший передбачає наявність у нього стійкої системи цінностей і переконань, що спроможні протидіяти сугестивним впливам деструктивних суджень клієнта.

Другий – *конструктивність* – представлений тими цілями, стратегіями поведінки, установками, що входять до динамічної системи особистісних смислів як чинники саморозвитку, актуалізації внутрішніх потенцій. Відповідність ціннісно-сислової сфери психолога зазначеним критеріям є запорукою як його психічного здоров'я, так і успішності взаємодії.

Важливо пам'ятати й про комунікативний аспект даної проблеми, адже від здатності психолога ефективно будувати діалог, також, залежить успішність ціннісно-сислової взаємодії. Так, М. Боуен вважає, що “...успіх психотерапії залежить не стільки від концептуальної моделі, якої дотримується той чи інший психотерапевт, і психотехніки, якою він володіє, скільки від його здатності “долати межі між собою і клієнтом”, тобто від його готовності щораз актуалізувати свою діалогічну інтенцію... це вищою мірою інтуїтивний момент” [цит. за 4, с.82].

Для клієнта цей етап є чи не найважчим, так як йому доводиться реконструювати особистісні смисли через усвідомлення їх деструктивності і вибудовувати нові системи смислів відношень і дій.

Четвертий етап взаємодії ціннісно-сислових систем психолога і клієнта можна охарактеризувати як *переструктурування внутрішнього досвіду клієнта*. Сам факт введення психолога у психічне життя клієнта вже спричиняє певну структурну зміну його ціннісно-сислової сфери: “своєю фізичною і іншою присутністю Друга людина структурує те, що можна було б назвати внутрішнім світом” [1, с.8].

“В процесі психокорекційної роботи відбувається переосмислення індивідом власного особистісного досвіду, системи цінностей і смислів, а, відповідно, і усвідомлення і актуалізація своїх можливостей” ...“Вирішення цієї задачі в різних психологічних підходах і напрямках виглядає по-різному, але в основі її лежать схожі процеси ціннісно-сислової трансформації” [8, с.77].

П'ятий етап – *узгодження ціннісно-сислових систем психолога і клієнта*. Нові смисли клієнта - це ніщо інше, як наслідок його внутрішніх переживань та переосмислення минулого на попередніх етапах взаємодії.

Даний етап передбачає приведення ціннісно-смислової сфери клієнта у відповідність до конструктивних соціальних уявлень як через особистість психолога, так і спільно з ним: “корекційна робота практичного психолога ...ґрунтується на трансформації образу світу клієнта, за допомогою (через) суб’єктність самого психолога” [3, с.22-23], при цьому “особистісні смисли можуть існувати не інакше, як співвідносячись з системою соціальних смислів” (Р.Харре) [8, с.46-47], носієм яких в даному випадку виступає психолог.

Віддзеркалення соціальної системи цінностей і смислів у структурі свідомості психолога, в свою чергу, задає певний рівень критичності (верифікативна здатність), не сприйнявши який, клієнт не зможе утворювати власні (вже відкоректовані) особистісні смисли.

Психолог завжди намагається сумістити клієнта з його ціннісно-смислової (світоглядної) позиції, рефлексуючи щодо його міркувань і, тим самим, примушує клієнта поглянути на себе, наче в дзеркало: “...свою власну особистість людина визначає в процесі самовідображення. Іншими словами, тільки зробивши свою особистість зовнішньою по відношенню до власної свідомості, можна зрозуміти, у чому її суть” [2, с.112]. Рефлексія як механізм узгодження ціннісно-смислових систем психолога і клієнта забезпечує, насамперед, розширення ціннісно-смислової свідомості клієнта в плані її відношень, здатна змінити способи реагування, “ввімкнути” механізми співпереживання, емпатії, розкрити нові горизонти можливостей.

Шостий етап взаємодії психолога і клієнта – *актуалізація смислоутворюючої спрямованості свідомості клієнта*, підґрунтям якої є інтенціональність як вроджена здатність свідомості до смислоформуючого відношення.

Основна мета психолога на даному етапі - наблизити, узгодити індивідуальні “пориви” з “надіндивідуальними цінностями”, оскільки “...цілі й наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію

орієнтування в світі й опори для особистісного самовизначення” (І.Д. Бех) [цит. за 4, с.44].

Клієнт, у більшості випадків, є нещасливою людиною внаслідок відсутності загальної мети життя, і якими не були б успішними дії психолога з подолання його локальних проблем, все ж душевний стан клієнта залишатиметься невизначеним, бо “відсутність смислу – це відсутність прихильності, любові, смаку та волі до життя...” [11, с.21]. Психолог повинен допомогти клієнту самостійно знаходити (інтерпретувати) смисли власних дій, відношень і життя загалом, так як “...реальне знаходження і переживання смислу власного життя ...є необхідною умовою життєдіяльності” [2, с.120].

У процесі психологічного консультування смисли утворюються на міжсуб’єктному рівні як певні узгоджені значення, спільні цінності, які й описують той спільний ціннісно-смысловий простір, в якому потенційні якості клієнта перетворюються в інтенційний “потік” самореалізації. Для ефективної взаємодії з іншими людьми клієнту необхідно навчитися щораз заново будувати такий простір (ціннісно-смыслову реальність), бути готовим до цього.

Показником внутрішніх перетворень і самостійного смислоутворення клієнта завжди є вміння формувати “віддалені цінності – цілі. ...набуває смисл все те, що робиться заради цілі” [11, с.28]. Ціль має потужний реконструктивний потенціал завдяки своїй здатності мобілізувати всю ціннісно-смыслову сферу особистості на значущі перетворення власного життя. За характером цілей психолог на завершальних етапах взаємодії може судити про якість внутрішніх змін і автономних смислоутворюючих процесів клієнта, адже цілі – це ретранслятори наших внутрішніх цінностей і смислів.

Сьомий етап взаємодії можна охарактеризувати як *реалізація потенціальної сутності клієнта через “розблокування” його волі й усвідомлення відповідальності*. Клієнт повинен здійснити вибір щодо власного життя й життя оточуючих. Позитивна ціннісно-смыслова реальність, утворена взаємодією психолога і клієнта, надає таку можливість через усвідомлення цінності, значущості власного вибору: “Єдиною підставою конструктивного життєвого

вибору є його цінність для особистості, цінність насамперед для її розвитку, зростання, для майбутнього” [10, с.347].

Людина завжди має вибір, інше питання чи спроможна вона відчутти, побачити його крізь труднощі власного життя? Психолог покликаний розкрити перед нею цю можливість, вказати на неї.

Важливо, щоб цей вибір був усвідомлюваний як внутрішньо необхідний, бажаний, очікуваний, тоді його наслідки будуть не такими руйнівними, а можливо, й невідчутними.

Однак, здійснення вибору – тільки початок на шляху до внутрішньо вільної особистості. Клієнт повинен не просто побачити себе потенційно вільним в очах психолога, але й відчутти переваги такого вибору, свободу “реалізувати те, що потенційно закладене в людині, виявити істинну природу людини згідно з законами її існування” (Е. Фромм) [цит. за 4, с.50]. Тільки в такому разі ціннісно-сміслова взаємодія психолога і клієнта матиме успіх, адже надаватиме останньому автономності у здійсненні життєвих актів. Більше того, вона поверне людині саму себе, оскільки “людина існує як ціль сама по собі, а не як засіб для будь-кого використання з боку чийсь волі” [4, с.27-28].

Результатом взаємодії ціннісно-сміслових систем психолога і клієнта на цьому етапі повинна стати внутрішня свобода, яка являє собою певний автономний самодетермінант, що визначає ціннісні орієнтації, смисли, установки, мотиви та цілі особистості на основі її іманентних характеристик і спонук та інтенціональності. На рівні свідомості свобода контролюється, корегується відповідальністю: “...відповідальність зрілої особистості – це внутрішня регуляція, яка опосередкована ціннісними орієнтаціями” [6, с. 375].

Відповідальність виступає передумовою внутрішньої свободи. Перш ніж клієнт свідомо розкриє для себе переваги, радість свободи, йому необхідно буде прийняти відповідальність не тільки за власне життя, минулі й майбутні дії, а й за близьких собі людей і ті відношення, які склалися й складуться.

І, заключний, **восьмий етап** взаємодії - *формування свідомого прагнення особистості до постійного самовдосконалення і саморозвитку*. Будь-яка

взаємодія, а тим більше психокорекційна, несе в собі взаємне збагачення ціннісно-смислової сфери особистості: “внутрішньо прийнята інтеріоризована цінність здатна перебудувати, переструктурувати ціннісно-смилову сферу особистості, а відтак спричинити зміну у поведінці та діяльності, активізувати внутрішні потенції духовного саморозвитку, вивільнити механізми творчості” [5, с.178]. Проте наявність нових адекватних і конструктивних цінностей ще не гарантує життєвий успіх клієнту. Важливо, щоб він відчув потребу у внутрішній і зовнішній активності. Це буде першою ознакою автономної здатності до самоздійснення – саморозвитку.

Потреба (вимога) саморозвиватися є невід’ємною частиною людської сутності і психологу необхідно тільки “дати можливість” (дозвіл) клієнту самостійно формувати ціннісно-смилові відношення і здійснювати вибір.

У функціональному розумінні “саморозвиток проявляється у досягненні більш високого рівня продуктивності як кожного психічного процесу зокрема, так і їх взаємодії, результатом чого стає успішне вирішення складних життєвих задач...” [9, с.22], а з екзистенційної точки зору: “якщо особистість розвивається, вона відчуває глибоке задоволення від цього руху вперед саме зараз, тут і тепер. ... Той, хто відчув цю насолоду керованого власноруч саморуху, навряд чи захоче коли-небудь відмовитися від захопливого поступу вперед” [10, с.305]. Таким чином, взаємодія ціннісно-смилових систем психолога і клієнта повинна приводити до самодостатності останнього в розумінні самостійного й автентичного прояву його ціннісно-смислової активності.

Виокремлені етапи взаємодії не претендують на всезагальність, а є результатом теоретичного аналізу динаміки ціннісно-смислової взаємодії учасників в процесі психологічного консультування.

Література

1. Абрамова Г.С. Практическая психология. - Екатеринбург: “Деловая книга”, 1998. – 368с.

2. Агафонов А.Ю. Человек как смысловая модель мира. Прологомены к психологической теории смысла. – Самара: Изд. Дом “Бахрах-М”. – 2000. – 336с.
3. Бериулава Г.А. Методологические основы деятельности практического психолога: Учеб. пос. – М.: Высшая школа, 2003. – 64с.
4. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 216с.
5. Лазарук А. Розвиток ціннісно-сислової сфери за модульно-розвивального навчання // Психологія і суспільство. – 2002. - №3-4. – С.170-186.
6. Леонтьев Д.А. Внутренний мир личности. Смысл жизни // Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. Куликов Л.В. – СПб: «Питер», 2000. – 480с.
7. Минигалиева М.Р. Стратегии социального поведения психолога-консультанта // Психология зрелости и старения, № 2 (22), лето, 2003. – С. 69-93.
8. Серый А.В., Яницкий М.С. Ценностно-смысловая сфера личности / Учебное пособие. – Кемерово: КГУ, 1999. – 92с.
9. Стахнева Л.А. Саморазвитие: миф или реальность? // Психология зрелости и старения, № 3 (27), осень, 2004. – С. 21-37.
10. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376с.
11. Шакуров Р.Х. Психология смыслов: теория преодоления // Вопросы психологии. – 2005. - №5. – С.18-33.

Опубліковано у виданні:

Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. – Херсон., 2006. – С. 155-158.